

İLHAN BERK'İN İLK DÖNEM ŞİİRLERİNDE MODERNLEŞME, BUNALTI VE YABANCILAŞMA İZLEKLERİ*

MODERNISATION, DEPRESSION AND ALIENATION THEMES IN İLHAN BERK'S EARLY POEMS

ВОПРОСЫ МОДЕРНИЗАЦИИ, ТРЕВОГИ И ОТЧУЖДЕНИЯ В РАННИХ СТИХАХ ИЛЬХАНА БЕРКА

Vedi AŞKAROĞLU**

ÖZ

İnsanın yaşamsal sıkıntıları, her dönem edebi üretimin ana ekseninde yer almıştır. Varlığının anlamını keşfetme zorunda olan insan, çevresindeki olay ve koşullardan yola çıkarak kendini tanımaya ve varoluşunu anlamlandırmaya girişir. II. Yeni Şiiri, modernleşmenin karşısında yeni bir anlam arayışına itilen kent insanının trajiğini bireysel bir pencereden sunar. İlhan Berk, ilk dönem şiirlerinde kent içinde ekonomik yaşamın kısılcığında kendine ve topluma yabancılaşan ve derin bir bunaltı yaşayan insanın betimlemesini, işçiler, kadınlar, genç kızlar ve çocuklar çerçevesinde işler. Alt ekonomik sınıfa ait insan, onun ilk dönem şiirlerinde, mutsuz, umutsuz, bunalıtlı ve yabancılaşmıştır. Bu makalede, İlhan Berk'in ilk dönem şiirlerinde modernleşme ile birlikte deneyimlenen bunalıtı, yabancılaşma izleklerinin bireyin penceresinden nasıl algılandığı irdelenecektir.

Açar Sözcükler: İlhan Berk, İlk Dönem Şiirler, Modernleşme, Birey, Bunalıtı, Yabancılaşma

ABSTRACT

People's livelihood matters have always been an integral part of literary production in almost all eras. Human beings, who have to find out the meaning of their existence, attempt to recognise themselves and make their existence meaningful by getting to know the conditions and happenings around them. II. Yeni Poetry presents the tragic of city people, who are forced to a new attempt to find out the meaning of life in the face of modernisation. In his early poems, İlhan Berk focuses upon the depiction people, who become alienated in the face of economic hardships in the cities, through the portrayal of workers, women,

* Bu makale yazarın doktora seminer çalışmasındaki bir bölümün genişletilerek incelemesinden oluşturulmuştur.

** ORCID: [0000-0002-7060-4139](https://orcid.org/0000-0002-7060-4139), Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, vaskaroglu@gmail.com.

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: AŞKAROĞLU, V. (2024). İLHAN BERK'İN İLK DÖNEM ŞİİRLERİNDE MODERNLEŞME, BUNALTI VE YABANCILAŞMA İZLEKLERİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (61), 20-29. [10.17498/kdeniz.1431436](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1431436)

İlhan Berk'in İlk Dönem Şiirlerinde Modernleşme, Bunaltı ve Yabancılaşma İzlekleri

young girls and children. People from lower economic scale are depicted as unhappy, hopeless, depressed and alienated in his early poems. In this article, how the themes of depression and estrangement are felt by the individual in İlhan Berk's early poems, focusing on the effects of modernity, will be examined and analyzed.

Keywords: İlhan Berk, Early Period Poems, Modernisation, Individual, Depression, Alienation

АННОТАЦИЯ

Проблемы человеческой жизни во все времена были в центре литературного творчества. Человек, которому предстоит открыть смысл своего существования, пытается познать себя и осмыслить своё существование, основываясь на окружающих его событиях и условиях. Вторая “Новая поэзия”, с индивидуальной точки зрения, представляет трагедию городских жителей, которые вынуждены принять новый смысл модернизации. В своих ранних стихах Ильхан Берк в лице рабочих, женщин, молодых девушек и детей описывает людей, отчужденных от себя и общества и испытывающих глубокую депрессию в тисках экономической жизни города. В его ранних стихах люди, принадлежащие к низшему экономическому классу, несчастны, безнадёжны, подавлены и отчуждены. В нижеследующей статье, из ранних стихов Ильхана Берка, рассматриваются вопросы тревоги и отчуждения, переживаемые в связи с модернизацией, воспринимаемые с точки зрения личности.

Ключевые слова: Ильхан Берк, ранние стихи, модернизация, личность, тревога, отчуждение.

Giriş

Günümüz insanının evrendeki ve toplumdaki konumunu tam anlamıyla ifade edebilecek bir kavram varsa, bu büyük olasılıkla “yabancılaşma”dır. Çok uzun bir zamandır sosyoloji, felsefe ve psikoloji alanında tanımlanmasına ve üzerinde kuramsal pek çok tartışma yapılmasına rağmen, belki de asıl anlamını günümüz insanını tanımlarken kazanmıştır. Günümüz insanı çevresi, diğer insanlar ve olaylarla bağlantı kurma konusunda zorluklar yaşamakta ve genellikle olup bitenlere karşı edilgen bir izleyici konumunda kalmaktadır. Olaylar, çevre ve diğer insanlarla karşılaşması, onlara tepki vermesi ya da iletişim / ilişki kurması parçalı, kopuk, rastlantısal ve uzak biçimde gerçekleşmektedir. Bu yüzden, gerçekliğin karşısında, birey; şaşkınlık, hayal kırıklığı, engellenmişlik ve iç çatışma yaşamaya mahkûm kalmaktadır. Kendi varlığından bile şüphe duyar hale gelmekte ve evrendeki konumunu, birey olarak kim olduğunu, yaşamsal itkilerini ve hayatının / varlığının anlamını sorgulamaktadır. Günümüz insanının böylesi kendisizleştirilmiş, içi boşaltılmış ve kısmen acınası konumu tüm genel tanımların kapsayıcı etiketi olan “yabancılaşma” anlamına gelir. Çekirdek bir kavram olarak yabancılaşma; ayrışma, yalnızlaşma, parçalanma, kopma, tekleşme, sürgün olma, uzaklaşma, hayal kırıklığı, kötümserlik, kabuğuna çekilme ya da başkaldırı gibi pek çok tepki ya da yan etki ifade eden konumun / kavramın kapsayıcısıdır.

II. Yeni hareketi, genel anlamda toplumsal olguların yerine bireyi ön plana çıkararak, bireyin özellikle kent yaşamında yaşadığı yabancılaşmayı, kır hayatı ile kent arasındaki değersel çatışmayı, sıkışmışlığı ve bunaltıyı işler. Dönemin ağır ekonomik koşulları ve modernleşmenin yarattığı travmalar bireyin kimlik sorununu ortaya çıkarmış ve kendi değerlerine yabancılaşan, geçim derdine düştüğü için aile ve toplum içinde giderek ayrışanan, kendi yaşamının öznesi konumundan nesnesi konumuna dönüşen insanların yaşamları bir kaba dönüşmüştür. Pragmatik ve mekanik bir yaşama mahkumiyetini imlendiği bu yeni yaşam tarzı, İlhan Berk'in şiirlerinde yalnızlık, yoksulluk, bunaltı,

Vedi AŞKAROĞLU

ayrıksanma ve yabancılaşma izlekleri biçiminde, insanın iç dünyasının betimlenmesine dönüşür.

İlhan Berk, ilk dönem şiirlerinde insanın ekonomik hayattaki konumunu özellikle ön plana çıkarır. Toplumun bir bireyi olan insanın deneyimlediği olumsuzluklar, trajik yaşamlar biçiminde yansımaları bulur. Birey ve toplum ile bireyin kendi içindeki ilişkisi; işçilerin, kadınların, genç kızların ve çocukların kişiliğinde anlatılır. Seçilen mekan ise genellikle İstanbul'dur.

1. İlhan Berk Şiirlerinde Yalnızlık ve Bunaltı izlekleri

II. Yeni akımının önemli şairlerinden İlhan Berk'in ilk dönem şiirleri genellikle ekonomik yaşam karşısında bunalan kent insanının betimlenmesine dayanır. İnsan geçim derdine düşmüş ve kendilik değerlerinin yerini maddi kaygılar almıştır. Dünyada var olabilmek için çok koşullar altında cinselliğinden, duygularından, iletişimden ve anlama-anlaşılmaktan uzaklaşan bireyin / toplumun trajik yazgısı Berk'in şiirlerine ana rengini verir; İkinci Yeni, Toplumcu Gerçekçilik'in tersine, şiirde toplumun yerine bireyi koymuştur. Şiirin odağına yerleşen birey, bilimsel gelişmeler ve teknolojik buluşlar sonucunda şaşırıp kalan ve sosyo-ekonomik ilişkiler içinde alt üst olan kent insanıdır. Yeni şiir, kalabalık kentler içinde yaşayan; ama hem diğer insanlarla hem de kendisiyle "yabancılaşan" bireyin şiiridir (Geçgel, 2006). Toplumsal gerçekçilik yerine insanı şiirine taşıyan Berk, duyguların, acıların ve trajik yaşamların izlerini sürer.

İlhan Berk, şiirlerinde diğer II. Yeni şairleri gibi, simgesel değeri yüksek şiirler yoluyla, anıştırma ve çağrışımlarla iç dünyasını ve diğer insanların yaşantılarını yansıtır. Bu simgesel değerler bakımından en öne çıkan mekân kavramıdır. "*Modern Batı şairleri ile şehirleri arasında görülen mahkûmluk, isyan ve yalnızlık durumları, şehirlî Cumhuriyet şairlerinin şiir-şehir ilişkilerinde de görülür. "Mahkûmluk durumu", ruh ve beden, kuş ve kafes alegorilerindekine benzer bir biçimde gösterir kendini. Şair, bütün içtenliğiyle, özgürlüğüyle, duyarlılığıyla, kaba, yapay ve sınırlayıcı bir mekânda yaşamak zorundadır. Şehirden çıkmasına imkân yoktur; daha da önemlisi, onun varlığı, şehirle mümkündür. Onun düş kurmasını sağlayan da ona kâbus gördüren de şehirdir. Mahkûm olduğunu bildiği için, başka beldeler hayali kurar; hayal kurdukça mahkûmiyetini duyar,*" (Narlı, 2008, s. 158-159). Genellikle insanın psikolojik boyutu farklı mekanlarla bağlantılandırılarak sunulur. İnsanı anlamak için, insan-mekân ilişkisini çözümlemek gerekir.

İnsanı açıklamak ve anlamak için insanın bu mekâna nasıl bir gözle baktığını, nasıl bir duygusal bağ kurduğunu, mekânın insanı oluşturma ya da yok etme konusundaki etkisini irdelemek gerekir. İlhan Berk'in en çok işlediği mekân kenttir. Narlı'ya göre, "*Bazı şiirlerde, şehir, insanı bireyleştiren ve özgürleştiren yer olarak görünürken; bazı şiirlerde, insanî değerleri yiyip bitiren yok edici bir mekân olarak görünür,*" (2008, s. 158). İlhan Berk'in şiirlerinde, mekân olarak seçilen İstanbul öznelinde, kentin bu çift taraflı özellikleri işlenir; "*İlhan Berk'in İstanbul'u, çok kültürlü, çok inançlı tarihsel bir süreçten geçerek modernleşmeye uğrayan vazgeçilmez bir kaostur.*" (Narlı, 2008, s. 170). İnsanın yozlaşması, yalnızlaşması ve bunaltı içindeki yaşamı yüzünden kent hem genellikle yıkıcı, yutucu, parçalayıcı bir güçtür hem de içindeki insanı yalnızlaştıran hayatının içinden anlamı alıp götürülen bir tanrı gibidir.

Mekanla özdeşleşen insanın trajijî, toplumcu gerçekçi bir çizgide, İlhan Berk'in şiirlerinde genellikle ekonomik bir temele dayanır; "*İlhan Berk'in de toplumcu gerçekçi şiirlerinde kişiler çoğunlukla, toplumcu gerçekçiliğin, toplumsal yapıyı diyalektik çerçevede sınıfların çatışması şeklinde açıklayan görüşünün bir sonucu olarak ekonomik açıdan kapitalist-emekçi/işçi, zengin-yoksul, ezen-ezilen, sömüren-sömürülen, kandıran kandırılan,*

İlhan Berk'in İlk Dönem Şiirlerinde Modernleşme, Bunaltı ve Yabancılaşma İzlekleri

ağa/bey-köylü, iyi-kötü zıtlığı ve çatışması ekseninde iki farklı safta yer alırlar,” (Demir, 2012, s. 63). Modernleşme ile birlikte değişen ekonomik ilişkiler, kırsaldan kente gerçekleşen göç, ağır çalışma koşulları, işsizlik, çarpık kentleşmenin yoksulluk içindeki insanlara sunduğu kalabalık, sıkışık, dar mekanlarda yaşam olasılığı karşısında bunalan yoksul, işsiz, düzenini yitirmiş insanların bunaltısı İlhan Berk'in şiirlerinde önemli bir yer tutar; “*Birey, iç yaşantısına anatomi uygulayarak veya dış kurarak kendisini kuşatan kentin atmosferinden kurtulmak ister. Birey öğrenilmiş/öğretilmiş tepki biçimlerini zamanla içselleştirerek refleksif tutumlar sergilemeye başlar ve kentin dekorunu oluşturan güzelliklerin açığa vuruşuna, renklerin uyumuna, benzetmelerin çarpıcılığına, dokundurmaların parlaklığına içgüdüsel olarak, yıkıdaymışçasına boyun eğer.*” (McFarlane, 1997, s. 211). Bu koşullar altındaki insanların modernleşme olgusu karşısındaki bunaltısı sosyal yaşama da etki etmiş ve insanlar iletişimsiz, yabancılaşan, varoluş sıkıntısı içinde çaresiz kitlelere dönüşmüştür.

2. İstanbul ile Özdeşleşen Yoksulluk ve Kitlelerin Bunaltısı

En yoğun göç alan kent olması yüzünden, İstanbul, kent ile kırsal yaşam biçimlerinin arasındaki tezadın en iyi gözlemlenebileceği mekandır. Pek çok işletmesi, atölyesi ve fabrikası ile İstanbul, işçi sınıfının günlük yaşantısına siner. Yorgunluğun, açlığın umutların ve umutsuzluğun yansımaları gösteren pek çok kesimden sosyal portrelerin de mekanıdır. İlhan Berk, kentin sokaklarını, tramvaylarını, otobüslerini betimleyerek, insanın iç dünyasına simgesel açıdan bir ayna tutar. İşe giden genç kızlar, erkekler ve çocuklar çeşitli manzaralar biçiminde İlhan Berk'in şiirlerinde kendilerine yer bulur. Her birisinin kendine göre umutları, kaygıları ve hayal kırıklıkları vardır. Çoğu mekanla farklı duygusal bir ilişki içindedir, ancak bu ilişki genellikle olumsuzdur. İstanbul, bireyi kuşatan, boğan ve kimliğini, umutlarını tüketen labirent bir mekandır. Bu yüzden, insanların yüzlerine sinen bir öfke, burukluk ve hatta anlamsızlık hemen kendini ele verir.

“**İstanbul**” şiirinde, “*Ayasofya elleriyle yüzünü kapamış bütün iştahıyla ağlıyor*” (2007, s. 15) dizesi, mekâna kişilik özellikleri atfedilerek, acılı bir durumun tasvirini yapar. İstanbul'un ağlaması geniş bir insan kitlesinin ortak acılar içindeki ağıtlı durumunu anlatır. Ağlayan Ayasofya, insanların trajik yaşamlarına tanıklık eden şairle özdeşdir. “*Boyunları bükük / yorgun asabi kederli kindar*” (2007, s. 15) dizelerin de pekiştirilen bu insan tasviri İstanbul'da, kentleşen yaşam içindeki insanların yaşam karşısındaki duygusal tepkilerini yansıtır. İnsanların boynunun bükük olması, umutsuzluğun; yorgunlukları çok fazla çalışma zorunda olmalarının, asabi olmaları istedikleri yaşamlara sahip olamayışlarının; kederli durumları kendilerine karşı yabancılaşmalarının, kayıplarının çok büyük olması ve hayattan bezmişliğin ve kindar olmaları ise hayata karşı büyük bir nefretle bakmalarının yansımasıdır; “*İstanbul, talandır; çünkü kralların, padişahların, despot iktidarların mülküdür. Bugünün İstanbul'u pistir, vahşidir; çünkü insanı yozlaştıran kapitalizmin şehridir. Sermaye denilen dev ayaklı çamur, İstanbul'u baştanbaşa kirletmiş, yozlaştırmış; şehri, düşüran bir mekâna dönüştürmüştür.*” (Narlı, 2008, s. 167-168). İnsanlar çaresizlik içindedir, yaşamlarının koşturmaya içinde geçmesinden dolayı yorgun, öfke içinde, hüzne boğulmuş ve kin tutan bir durumdadır. İlhan Berk'in kendisi de doğrudan ifadelerle insanlarla özdeşleştirdiği beninin haykırışını dile getirir; “*Yalnızlığın, sıkıntının, bunalımın, vatanı var mıdır? Hangi çağda, yerin, ayaklarımızın altından kaydığını duyar olduk bugüne kadar? Türkiye'de bunalan, sıkılan ozanlar, hikâyeciler, ressamlar varsa, bunların sıkıntıları gerçeğe aykırı mıdır? Sıkıntı, bunalım, bizim de bir gerçeğimiz değil midir?*” (Berk, 1961, s. 2). Şair duyarlılığı ile gözlemlenen İstanbul'da, insanlar varoluşsal sıkıntılar içindedir ve asıl sorunları her şeyden önce ekonomiktir. Kaderlerinin kendi ellerinde olmayışı insanları hep üzmektedir hem de hayata küstürüp kin duymalarına yol açmaktadır.

Vedi AŞKAROĞLU

“Hepsi dar kapanık yerlerde, sıkıntılı işlerde çalışırlar” (2007, s. 15) dizesi ile daha da açılanan bu bunaltı durumu, darlaşan mekanın insanı ezen, bunaltan yönüne vurgu yapar. İnsanların sıkıntılı işlerde çalışmaları hem sosyal hem de ekonomik olarak boğuntulu hallerine bir göndermedir. “Saçları darmadağın asık suratlı delikanlılar” dizesindeki saçların dağınıklığı ile insanların hayatta savrulmuş yaşam sürmeleri arasında bir bağlantı bulunur. Saçların dağınıklığı, parçalanmış, düzensiz ve özensiz bir hayatın tanımıdır. Yokluk içinde geçirilen kent yaşamının insanların görüntüsüne yansıyan acı veren niteliğidir. Gençlerin umut dolu ve gülümseyen yüzleri yerine “asık suratlı” (2007, s. 15) olmaları, hayatın koşturmacası içindeki zor yaşam koşulları altında giderek umudunu yitiren, kötümser bir gelecek tasarımı olan kitlelerin dramını yansıtır.

“Kayıkların direklerin insanların üzerinde / büyük bir bulut gelip durmuştur” (2007, s. 16) dizeleri kapalı bir havayı, insanın ruh hali ile ilintilendirir. İnsanların üzerindeki büyük bulut, özgürlüğü, umudu ve sonsuzluğu simgeleyen gökyüzünün, gelecek inşasının ve iyi beklentilerin yokluğuna, tıkanmışlığa ve çaresizliğe göndermedir. Gök, güneşli ve açık değil kapalıdır, ancak daha vahim olanı kapalılık sadece insana değil hem kayıklara hem de direklere de, yani tüm mekana sinmiştir. İnsan karamsarlık içinde umutsuz bir yaşam sürmektedir. Toplum dağılmış ve insanlık parçalanmıştır; *“Her şey parçalandı. Her şey hava ve su gibi çözümlendi. İnsan ruhu psikolojik verilerin, toplum ve bireylerin toplamı olarak açıklandı. Bütünler ortadan kalktı.”* (Sartre, 1991, s. 61). İnsanlar büyük bir varoluş sancısı içinde kıvrınmakta ve derin bir bunaltı halindedir. Sıkıntılılarla boğuşan insan kendini var etme çabası içinde umudunu yitirmiş gibidir. Bu yitim karşısında insan çıkar bir yol peşindedir. “Sanki bir can pazarı kurulmuştur / uyuyan şehirleri evlerini Allahı satıyorlar” (2007, s. 17) dizelerinde çıkış yolu arayan insanın maddi kaygılar yüzünden yozlaşması ve inancını yitirmesi anlatılır. “Can pazarı” betimlemesi insanın kendini var etme çabasının yarattığı zorluğun imlemesi iken, evlerini satmaları kendilerini, çocuklarını, geleceklerini, kimliklerini satmaları anlamındadır. “Allahı satma”ları ise kimliksizleşme, inanç yitimi ve yaşamsal refleksin kaybıdır.

Bu insanların yaşamını yönlendiren güç geçim kaygısıdır. “Dünyaya sadece çalışmaya ve cefa çekmeye geldiklerine inanmışlardır” (2007, s. 18) dizesi, bu kent insanının temel kaygısı geçim için çok çalışmak zorunda olduklarını anlatır. Bu çalışma gereksinimi o kadar çoktur ki ne birbirlerine ne de kendilerine ayıracak vakitleri yok gibidir. Uzun çalışma saatleri, ağır işler ve zamansızlık altında yaşayan insanlar, işin yorgunluğunu atmak için hemen evlerine dinlenmeye çekilmektedirler. Bu yüzden hem bir taraftan kapalı, dar mekanlarda yaşamaları hem de yoğunluk ve yorgunluktan dolayı insanlar kendi dünyalarına kapanmaktadır ve bu da yabancılaşmaya neden olmaktadır; *“Şehirde sürdürülen hayat tarafından kuşatılarak bireyselliğini ve özgünlüğünü yitiren; kentin ve toplumun istediği forma girerek sıradanlaşan modern insan, kendine ve çevresine yabancılaşmaktan kurtulamaz”* (Tüzer, 2011, s. 408). Bu yabancılaşma bir kaç boyutludur: insanın kendine karşı yabancılaşması; diğer insanlara karşı yabancılaşması; yaşamsal değerlere karşı yabancılaşması; cinselliğin yaşanmamasından kaynaklanan bedenine karşı yabancılaşma ve üretim ilişkileri bağlamında, emeğine, işine karşı yabancılaşma.

Dinlenme dışında sosyal hayata katılmama ve sürekli düşük ücretler karşılığında çalışma insanların umutlarını yitimelerine, karamsar bir gelecek algısı içinde, yüzleri asık ve kederli bir yaşam sürmelerine neden olur. “Bu geceler ardının mahzun insanları için ağlarsın” (2007, s. 20) dizesi, insanların acizliğini, perişan durumunu gözler önüne serer. Bu insanlar acınası haldedir. İyi beslenememişlerdir: “dal gibi vücutlarıyla” (2007, s. 21) çalışıp dururlar. “İnsanlarımız ufalmış küçülmüş çöpe dönmüşler” (2007, s. 21)dir.

İnsanların bu zor ekonomik koşullar altında sürdürdükleri trajik yaşamları, şair mekanla özdeşleştirir. Biz öznesi kullanarak bu insanların yaşadığı trajik yaşamlara kendini

İlhan Berk'in İlk Dönem Şiirlerinde Modernleşme, Bunaltı ve Yabancılaşma İzlekleri

de dahil eden şair İstanbul'u "açlığımızın şehri İstanbul" (2007, s. 24) şeklinde niteler. İnsanların en bariz özelliği zor çalışma koşulları altında giderek yoksullaşmaları ve umutsuzlaşmalarıdır. Şair için, içindeki insanlarla özdeşleşen kent "İstanbul mahzun avare çıplak" (2007, s. 21) dizesiyle betimlenir. İnsanlar bir yandan umutsuz ve acı içindedir ("mahzun"), işsizlerin çok olduğu ("avare") ve insanları çok yoksul olan ("çıplak") bir kenttir. Yoksulluğun boyutu "fakir Üsküdar" (2007, s. 24) ile de pekiştirilir. Mekânın yoksul oluşu bu durumda olan insanların sayısının çokluğunu ve yoksulluğun kentin sokaklarına, caddelerine, evlerine de yansıdığını anlatır. Diğer II. Yeni şairleri gibi, İlhan Berk de kent olgusunun insan üzerindeki olumsuz yansımalarını işler; *"İkinci Yeni Şiiri, yerleşik hayata geçerek kenti bir yaşam alanı olarak kabul eden insanı merkeze alır. Bu insanın yaşanmışlığını, zedelenmişliğini, mecbur bırakılmışlığını, insanî tarafının geri plâna itilerek modern tüketimin öznesi haline getirilişini şiirleştiren bir hareket olarak belirlemektedir."* (Tüzer, 2011, s. 407). İlhan Berk'in şiirlerinde betimlediği insanlar, sadece yoksul değil aynı zamanda acı içindeki bireylerdir. "Aşksız garip insanlar" (2007, s. 23) dizesi, insanların giderek duygusuzlaşmasını anlatır. Bunun nedeni hem yoksulluk hem işsizlik hem de zor çalışma koşullarıdır. "Bir anda yalınayak çocukların sattığı gazeteler okunup atılmıştır" (2007, s. 20) dizesinde gazete satan çocukların yalınayak oluşu yoksulluğun her yaşta insana yayıldığına resmedilmiştir. *"İlhan Berk'e göre bu çocuklar sonsuzluk (ölüm/ölümsüzlük) hikâyesini anlatırlar. Bu çocuklar zulme karşı direnişçi tarihi misyon sahibi çocuklardır"* (Aktaş, 2012, s. 137); ancak, dışsal sıkıntının büyüklüğü karşısında ezilmekten kaçamazlar, çünkü dünya acımasız bir çark gibi dönmekte ve her yaşta insan bunun içinde ezilmektedir. Bu varoluş şekli insanları derinden yaralar ve kendilerini kapana kısırılmış gibi hissederler. "İnsanların dar ve kahırlı yüreğine" (2007, s. 26) dizesi kapalılık, çaresizlik ve kısırılmışlık çağrışımı yapar ama aynı zamanda da "yürek darlığı" iç sıkıntısının göstergesidir. Yüreklerinde acı vardır çünkü insanların umudu kalmamıştır ve onları mutlu edecek neredeyse bir şey yoktur. Yattıklarında bile umut dolu rüyalar görmez gibidirler, bu yüzden geceler sıkıntılı düşünceler ve kaygılar içinde "kurşun ağırlığında bir gece" (2007, s. 27) olarak betimlenir.

İstanbul, anlatılan dönemde çok iç göç alan bir kenttir. Ülkenin pek çok yerinden insanlar geçimlerini sağlamak için iş aramaya İstanbul'a gelmekte ve kentin içinde kaybolup gitmektedir. Bu insanları şair "ahir garipler diyarsızlar" (2007, s. 28) diye niteler. Yeni gelmeleri "ahir" sıfatıyla verilirken onların yoksullukları "garip", yersiz yurtsuzlukları ise "diyarsızlar" sıfatlarıyla anlatılır. Bu insanların yüzlerinde umutsuzluk vardır ve şair bunu "yorgun düşünceli yüzleriyle" (2007, s. 28) dizesi ile betimler. Bu insanlar yoksuldur ve emekleri ile kendilerini var etmek zorundadır oysa her yeni gün şair tarafından "yeniden katledilecek emeği / fukara halkın" (2007, s. 28) dizeleriyle sürekli bir emek sömürsü olarak sunulur. Halk çok çalışmasına rağmen, emeklerinin karşılığını alamamaktadır. Emekleri, çalışmaları, şair tarafından bir katliam olarak görülmektedir. Daha fazla kar elde etmek amacıyla, işverenler işçilere daha düşük ücretler ödemektedir ve bu da bir emek katliamına dönüşmektedir. Ancak, simgesel boyutu ile bu emek katliamı sadece maddi boyutlu değildir. Daha ziyade, geçimlerini sağlayamayan insanların umutlarının, inançlarının yitimidir ve bu yüzden aslında katledilen emek değil, insanın içsel dünyasıdır. Hayaller yavaşça söner, beklentiler yok olur ve insan giderek bir robota dönüşür; işte bu yeni konum insanın ruhunu, benliğini ve insani özelliklerini yitirmesidir ki asıl katliam budur.

İnsanların yaşadığı yoksulluk ve onun yarattığı bunaltı o kadar derindir ki psikolojik bozulmalar onların yaşama umudunu ve anlamını ellerinden alıp götürür. "Bir meyvedir intihar sabah akşam bölüşülür" (2007, s:29) dizesi ile anlatılan gerçek bir intihardan çok bu insanların her an yeniden simgesel ölümleridir. Zor koşullar altında

Vedi AŞKAROĞLU

çalışmaları yüzünden, kendi bedenlerine ve ruhlarına karşı yaptıkları bir kıyım gibi algılanır. İntihar kendini öldürmek anlamındadır ve bu insanlar bu yaşam tarzında çalışmaya devam ederek hem bedenlerini hem de ruhlarını öldürmektedir ki asıl intihar olgusu burada yatar. Hayata dair inançlarının yanı sıra kaderlerini çizen tanrıya ve ilahi adalete olan güvenleri de yitmiş gibidir ve bu yüzden “Dört yanımda Allah’a söve söve yaşanır” (2007, s. 29) bu kentte. İnsanların duygusal kırılması o kadar çoktur ki inanç yitimi ile birlikte onun refakatçisi hüznün ve acı vardır ve insanlar “Ne kadar mümkünse o kadar mahzun” (2007, s. 30) olarak anlatılır. Bu mahzunluk durumu, hedefine ulaşamamış, kırgın, umutsuz insanlar kitesidir ve “suratları asık adamlar” (2007, s. 30) dolaşır ortalıkta.

Bu asık suratlılık ve umutsuzluk hali salgın gibi her tarafa yayılmıştır ve İstanbul bir tür yoksulluk simgesine dönüşmüştür; “*Kent, insanın hayat ortamını tabiatın yalıtılmışlığının son kertesinde durur. İnsan orada, tabanını bastığı zemini, evinin bahçesine diktiği ağacı, evinin duvarlarını, duvarlarının içini, bu evin döşemesini, elini yıkadığı suyu, suyu boşalttığı savağı (...) her şeyi, iç içe malzemelerle birbirinden, birbirinden yalıtıldığı şeyleri de tabiatın kendisinden yalıtmıştır. Böylesine yalıtılmış bir ortamda, o kendisini, kendi gövdesini de, o yalıtılmış şeylerden yalıtılmaktan geri durmamıştır.*” (Özdenören, 1998, s. 82). İlhan Berk, kitlelerin yaşadığı trajik boyutla İstanbul’u bir tutarak, kente kızgınlıkla şöyle hitap eder: “sen genç orospular ölü padişahlar frengililer şehri” (2007, s. 31). Çocuk yaşta ekonomik kaygılar yüzünden fahişelik yapmak zorunda kalan insanların, artık değişen ve modernleşen ama giderek daha da hastalıklı hale gelen bir kenttir İstanbul şair açısından. “Frengililer şehri” tamlaması “orospular şehri” ifadesi ile özdeşleşir ve cinsel yolla yayılan hastalıklar gibi, değersizleşmenin de aynı boyutta arttığına gönderme yapar.

“Kıtlıkların hürriyetsizliklerin elinde gördüm

Her defasında daha yalnız daha kimsesiz daha fakirdin

Her defasında kinlerin kahrın elinde yapıyaldındın” (2007, s. 31)

İstanbul açlığın kol gezdiği bir kenttir artık. İnsanlar yiyecek bir şeyler bulamayacak durumdadır ve kıtlık başlamış gibidir. Aynı insanlar yoğun çalışmaktan ya da yoksulluktan dolayı istedikleri yaşamları sürmez ve bu yüzden İstanbul insanları tutsak eden bir güç gibi “hürriyetsizliklerin elinde” olarak betimlenir. Hürriyetsizlik siyasi bağlamda ele alınmaz, tersine kişinin ekonomik kaygılar yüzünden isteklerini, arzularını ve hatta en temel ihtiyaçlarını karşılayamamasını imler. Kente yüklenen bu tutsaklık ile insanların yaşamlarındaki çaresizlik betimlemesi özdeşleşmiştir. Şair giderek artan bir yalnızlık, kimsesizlik ve yoksulluğu gözlemler ve insanların iletişimsizliği ve yabancılaşması olgularının artışına işaret eder. Bu yalnızlaşan, yabancılaşan kitleler hayata, tanrıya ve diğer insanlara karşı kin tutmaya, acı içinde boğulmaya ve daha da yalnızlaşmaya başlar.

Kent modernleşme ile birlikte giderek sanayileşmeye ve kirlenmeye başlar. İnsanlar ve kent “sisin dumanın yağın içinde” (2007, s. 31)dir. Belirsizliğin (“sis”), kirlenmenin (“duman”) ve sanayileşmenin (“yağ”) içinde bir yaşamdır bu. Bu açıdan İstanbul insanla özdeşleşen yüzüyle “sen en bahtsız şehirlerin” (2007, s. 32) diye betimlenir şair tarafından. Batsızlık kentin değil insanın bir özelliği olarak sunulur.

Şair, insanların bahtsızlıklarının sonuçlarına ve insanların iç dünyalarına yönelir. “Yaşamak için yarım bıraktığınız şarkılarda cinayet kırıntıları olmalı” (2007, s. 50) diyen şair, “insanların şarkılarını bırakmaları” söylemi ile doğadan, doğallıktan, kendi rüyalarından, sevinçlerinden, yaşamları güzel kılan olgulardan bir uzaklaşmanın anlatısını sunar. İnsanların şarkı söylemesi umuttur ve insani özün dirliğini imler, ancak şarkıların yarım kalması umudun ve insani özün yitimidir. Dahası, yarım kalan şarkılardaki intihar kırıntıları içsel bir ölümü ve insani vasıfların yerini alan, cansızlığı, robotlaşmayı,

İlhan Berk'in İlk Dönem Şiirlerinde Modernleşme, Bunaltı ve Yabancılaşma İzlekleri

makineleşmeyi anlatır. İnsanlar şehre gelip çalışmaya başladıklarında öznelliklerini yitirir, ancak bunun karşılığında kendilerini hayatta tutacak maddi kaygılarını gidermiş olacaktırlar. Şarkılarını bırakmak bir yandan yaşamak için gibi gösterilse de bu yaşam zaten şarkı söylemeyi dışarıda bıraktığı için bir tür yaşamsızlıktır, ölümdür. Bu yüzden bu ölüm dizede “cinayet kırıntıları olmalı” söylemi ile ifade edilir.

Şarkılarını bırakan insanlar, yaşamak için başka özelliklerini de bırakmak zorunda kalır. “Rüyalarına ne oldu bu saçları kesik kızların” (2007, s. 50) sorusu, hızlı hareket etmek, işe erken gitmek zorunda olan kızların yorgunluktan dolayı yeterince özen gösteremedikleri saçlarını kesmek zorunda kalmaları ile onların rüyalarını yitirmeleri arasında bir analogi kurar. Genç kızların hayalleri uzun saç imgesi ile özdeşleştirilir ve rüyaların ölümü saçların kesimiyle simgeselleştirilir. Ancak, insanların rüya yitimi onların yaşamsal anlam yitimidir ve içsel ölümdür. Bu yüzden, çokluk içinde yığınlar şeklinde yaşamak zorunda olan insanların bu birlikteliği toplu bir ölümü ve mezarlığı anımsatır. Aynı yerlerde birçok insanın yaşamaması ve yatması, kalabalık otobüs, minibüs, tren ve diğer araçlardaki yolculuk, kuyruklarda bekleme gibi durumlar “Üst üste yığılması aziz ölümlerin / Bu baş hangi vücudun” (2007, s. 50) dizeleriyle anlatılır. Zaten anlam yitimine uğrayan insan kendi bedenine de yabancılaşmıştır ve bu yüzden ölümler yığını gibi sunulan toplu yaşamlar, birbirine karışmış cesetlerde başın vücuttan ayrı olması sanki başkalarına aitmiş gibi bir yanılsama yaratır. Bu; ekonomik zorluklar altında, İstanbul’da yaşayan umutsuz modern insanın somut bir resmidir.

3. Acıyla Özdeşleşen İnsan ve Bunaltı

İlhan Berk, insanların zor yaşam koşulları içindeki trajik konumlarının yanı sıra, içsel kırılmalarını duyguları ile yaşam arasında sıkışmışlıkları varoluşsal bir bunaltı olarak ele alır. Genellikle yalnız, bunaltılı ve garip olarak ele alınan insanlar bireysel yerine toplumsal bir açıdan irdelenir.

“Yedi Vilayet ve Bir Eski Başşehir Türküsü” adlı şiirde toplumu saran bunaltı işlenir. “İnsanlarımız baktım gariptiler kimsesizler yalnızdılar ” (2007, s. 53) dizesi ile şairin gözlemi aktarılır. Türk insanının garip olmasının altı çizilir. Gariplik hem acınacak bir durumda olmayı hem de tuhaflığı imler. Aynı zamanda yoksulluğun da çağrışımını yapar. Bu garip insanlara sahip çıkan, onların sıkıntılarını, sorunlarını gören, onlarla ilgilenen kimse yoktur ve bu yüzden kimsesizdirler. Üstelik yalnızlık içinde yaşamaktadırlar. Bir taraftan geçim kaygısı, ekonomik sıkıntılar diğer taraftan da sosyal alanda kendilerini ifade edemeyen, arzularını, rüyalarını, ülkülerini gerçekleştiremeyen insanların trajik boyutunu şu üç sözcük ortaya koyar: “gariplik”, “kimsesizlik” ve “yalnızlık”.

Bu insanlar bu kavramlarla ifade edilen trajik olgularında, içsel dünyalarında yaşadıkları sarsıntıların yarattığı kırılmaların etkisi altındadır. “Her yerde dalgın ve kederliyidiler” (2007, s. 53) dizesindeki “dalgın” sıfatı içsel bir batışı imler. Sorunların çokluğu karşısında çözüm üretmeye çalışan insanın çıkmazını anlatır. Bir türlü çözüm bulamayan insanın zihnindeki soru işaretlerinin yanıtız kalışına işaret eder. Bu insanlar aynı zamanda çözümsüzlüğün getirdiği çaresizliği içlerinde taşır. Çözümsüzlük ve çaresizlik insanın yüreğine aşılması zor acılar eker. Bu durumdaki bir çıkmazda betimlenen insan keder içindedir ve bir türlü mutlu olmayı başaramaz.

“Bu Şiir Kömür Kocar” adlı şiirde şair “Bir yarım asrın ipe dönmüş insanları” dizesi ile iki yönlü bir gönderme ile insanların durumunu betimler. “Yarım asır” ifadesi hem insanların hem yaşları hem de yarım yüzyıl boyunca yaşamış tüm insanların aynı durumda oldukları gibi algılanabilir. Yarım asırdır insanlar ipe dönmüş, zayıflamış, acı çekmiş, yoksul yaşamıştır. “Kederleri ümitleri buruk boyunlarıyla / Bu şiirden geçerler ”

Vedi AŞKAROĞLU

(2007, s. 57) dizeleri ile şair şiirinin malzemesi olarak bu acılı, ümitsiz, gelecek yitimine uğramış çaresiz insanları seçtiğini ve şiirini bu insanların trajijini işlemeye adanmış olduğunu anlatır.

Şairin konu ettiği insanlar “Bir asılı çengele benzer insanlar”dır. “Çengel” sözcüğü, kurutulmayı ve yalnızlığı çağırır. Meyveler ve bazı sebzeler kurutulmak için çengellere asılır ve uzun süre orada bırakılırlar. Bu yönü ile şair özlerini, yaşamsal enerjilerini, canlılıklarını yitiren insanlardan kurar şiirini. Bu insanlar yaşamdan soğumuş, gerçek bir yaşam sürememiş yalnız insanlardır. “Asılı çengel” ifadesi bu yalnızlığı ve ölüm çağrışımını pekiştirir. Asılı olmak doğrudan bir idamı ya da intiharı anlatır. Her iki durumda da yaşamın kaybedilmesi söz konusudur.

“Elleri kocaman yürekleri ufacık” olan insanlar çok çalışkan, emekçi, yaratıcı, üretici özellikleri ile öne çıkarken, “yüreklerinin ufacık” olması yaşamdan pek beklentileri olmaması anlamına gelir. Yüreklerinin küçüklüğü ise çalışmakla büyüyen ve nasırlaşan ellerinin tersine duyguları olmayan ya da güzel duyguları pek tadamamış olmalarıdır. Yüreğin küçüklüğü bir büyüymeyi de anlattığından, acılarının büyüklüğüne de gönderimde bulunur. Uzaktan bakıldığında bu çalışmaya alışık olan insanlar “Toprağın üstünde kara bir akrep gibi” görünürler. Resimsel olarak bu görüntüdeki “akrep” gibi benzetmesi hem görsel bir benzetme hem de simgesel bir değer anlatımıdır. Akrep zehirli bir canlı olmasına rağmen kuyruğunda taşıdığı zehri savunma amacı dışında bazen kendini öldürmek için kullanır. Şiirdeki insanların da acıları karşısında susarak, bu acıları içine atarak tıpkı akrep gibi, kendi kendilerini zehirlemelerini ve acı içindeki ketumluklarını anlatır. Hayatları bir bakıma zehirlidir ve bu zehir kendi içlerinde taşıdıkları yaraların kendilerini yok eden bir gücüdür.

“Çocuklar çöp gibi / Kadınların memeleri görünür” dizeleri yine resimsel bir özelliğin yanı sıra simgesel değerdedir. Çocukların küçüklüğüne yapılan “çöp gibi” ifadesi aslında yaşanmamış ve yokluk içinde geçirilen trajik çocukluğun anlatımıdır. “Kadınların memelerinin görülmesi” hem kadınların yaratıcı özünün ortaya çıkışını hem de masumluklarının ve doğallıklarının simgesidir. Kadınlar çapa yaparken ya da eğilmişken göğüsleri görünebilir ki bu da erkeklerin yanında tarlada ve başka işlerde üretici güç olarak işlenmesidir. Bu işler sırasında çocuklarını emzirmek için de memelerini çıkarırlar. Görüntü değeri dışında, geleceği oluşturan besleyen, büyüten yaşamsal gücü, sütü veren yaratıcı gücün taşıyıcısı konumundadırlar.

“Gariptirler naçardırlar / Arabalar hayvanlar insanlar” (2007, s. 57) dizeleri gariplik, çaresizlik ve yalnızlık olgularının genişliğine atıfta bulunur. “Garip” ve “naçar” nitelikleri sadece insanlara değil, insanların bu özelliğinin yaygınlığını belgeler şekilde “arabalar” sözcüğü ile nesnelere” ve “hayvanlar”a da bulaşmış gibidir. “Baktım sapsarıydılar” dizesi hem insanların hem de çevrelerindeki nesne ve hayvanların hastalık ve acılı durumuna göndermedir. “Gözleri çıkık boyunları buruktu” dizesi yoksulluktan zayıflamış bedenlerin görüntüsünü sunarken “gözlerin çıkık”lığı gözlerinden akan anlamsızlığı, anlam yitimini imler. Bu yüzden, şair anlam yitimi sonucunda insanları “Sanki hiç yaşamıyordular / bir acayip mahluklardı” (2007, s. 58) dizeleriyle betimler. Yaşamın içindeki ölüm diye nitelenebilecek olan bu varoluşsal bunalı durumu, insanların artık kendi doğalarının gerektirdiği şekilde bir biçimde yaşayamamalarını ve içsel ölümlerini anlatır.

Sonuç

II. Yeni akımının önemli şairlerinden İlhan Berk'in ilk dönem şiirleri genellikle ekonomik yaşam karşısında bunalan kent insanının betimlenmesine dayanır. İnsan geçim derdine düşmüş ve kendilik değerlerinin yerini maddi kaygılar almıştır. Dünyada var

İlhan Berk'in İlk Dönem Şiirlerinde Modernleşme, Bunaltı ve Yabancılaşma İzlekleri

olabilmek için çok zor koşullar altında cinselliğinden, duygularından, iletişimden ve anlama-anlaşılmaktan uzaklaşan bireyin / toplumun trajik yazgısı Berk'in şiirlerine ana rengini verir.

II. Yeni hareketi, genel anlamda toplumsal olguların yerine bireyi ön plana çıkararak, bireyin özellikle kent yaşamında yaşadığı yabancılaşmayı, kır hayatı ile kent arasındaki değersel çatışmayı, sıkışmışlığı ve bunaltıyı işler. Dönemin ağır ekonomik koşulları ve modernleşmenin yarattığı travmalar bireyin kimlik sorununu ortaya çıkarmış ve kendi değerlerine yabancılaşan, geçim derdine düştüğü için aile ve toplum içinde giderek ayrıksanan, kendi yaşamının öznesi konumundan nesnesi konumuna dönüşen insanların yaşamları bir kabusa dönüşmüştür. Pragmatik ve mekanik bir yaşama mahkumiyetin imlendiği bu yeni yaşam tarzı, İlhan Berk'in şiirlerinde yalnızlık, yoksulluk, bunaltı, ayrıksanma ve yabancılaşma izlekleri biçiminde, insanın iç dünyasının betimlenmesine dönüşür.

İlhan Berk, ilk dönem şiirlerinde insanın ekonomik hayattaki konumunu özellikle ön plana çıkarır. Toplumun bir bireyi olan insanın deneyimlediği olumsuzluklar, trajik yaşamlar biçiminde yansımaları bulur. Yaşamın içindeki ölüm diye nitelenebilecek olan bu varoluşsal bunaltı durumu, insanların artık kendi doğalarının gerektirdiği şekilde bir biçimde yaşayamamalarını ve içsel ölümlerini anlatır. Birey ve toplum ile bireyin kendi içindeki ilişkisi; işçilerin, kadınların, genç kızların ve çocukların kişiliğinde anlatılır. Seçilen mekân ise genellikle İstanbul'dur.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, H. (2012). "*Klasik ve Modern Türk Şiirinde Anne ve Çocuk İmgesi*". İDİL, 2012, Cilt 1, Sayı 4, 126-145.
- BERK, İ. (2007). *Eşik 1947-1975 Toplu Şiirleri*. Yapı kredi yayınları. İstanbul.
- BERK, İ. (1961). "*Ey Freud! Ey Kierkegaard! Ey Yalnızlık!*". *Değişim*, (1), 2.
- DEMİR, A. (2012). "*İlhan Berk'in Şiirlerinde Toplumcu Gerçekçiliğin İzdüşümü*" *Bilig KIŞ / SAYI 60 ss.57-86*
- GEÇGEL, H. (2006). "*Türk Edebiyatında Erotizm Teması Üzerine*". *Hayal*, Sayı: 19.
- MCFARLAINE, J. (1997). "Modernizm ve Zihin", *MODERNİZMİN SERÜVENİ*, (haz.Enis Batur), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- NARLI, M. (2008). "*Üç İstanbul: Yahya Kemal, Orhan Veli ve İlhan Berk'in Şiirlerinde İstanbul*". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt 11, Sayı, 157-171.
- ÖZDENÖREN, R. (1998). *Kent İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- SARTRE, J. P. (1991). *Varoluşçuluk* (Çev. Asım Bezirci). İstanbul. 1991.
- TÜZER, İ. (2011). "*İkinci Yeni Şiirinde Bir Yaşam Alanı Olarak Kent Algısı*", *TÜBAR-XXIX -Bahar*, 403-421.